

KAPTÁRKÖVEK FÖLDJÉN

KŐBŐL FARAGOTT VILÁG A BÜKKALJÁN

Írta: Róth Judit
Fotók:
Gulyás Attila

A Bükk és az Alföld találkozásánál fekvő Bükkalja egy gyönyörű, dimbes-dombos vidék, amely különleges látnivalók sokaságát rejt. Ha felkeressük a még ma is titkokkal teli kaptárköveket és a bükkaljai kőkultúra többi emlékét, nemcsak nagyszerű túraélmények várnak ránk, de egy különleges időutazás részesei is lehetünk.

Bükkalja szelíden hullámzó dombvidéke szerényen bújik meg a Bükk látványos hegyei alatt – nem véletlenül nevezi hegyláb-felszínnek ezt a vidéket a geomorfológiai szakirodalom. Most szőlőültetvények, rétek, erdők, fás legelők mozaikja váltakozik itt, de sok-sok millió évvel ezelőtt intenzív vulkáni tevékenység zajlott ezen a területen. A több száz méter vastagságú vulkáni kőzetrétegből az idők során a külső felszínformáló erők különleges sziklaformákat, kúpokat, tornyokat alakítottak ki. A riolit- és a dácittufa nemcsak állékony kőzetek, de jól is faraghatók, és erre a régi korok emberei is rájöttek. Lakásokat, pincéket, istállókat – a tatárjárás, törökidő és a Habsburg-fennhatóság idején menedék-helyeket – vájtak a völgyoldalakra, építőköveket bányásztak, a távoli múltban pedig kultikus szertartások helyszíneiként is használták a sziklákat. Az idők során a természet és az ember munkája nyomán egy korokon átívelő, különleges, kőből faragott világ jött létre itt, a bükkaljai kőkultúra, amelynek legrégebbi emlékeit talán még a vaskorban alkották, míg a legújabbakat most építik és faragják.

MIRŐL MESÉL EGY HAJDANI SZŐLŐHEGY?

A bükkaljai kőkultúra legősibb emlékei a kaptárkövek: a környezetükből kiemelkedő, miocén vulkanikus kőzetekből felépülő sziklák és kőtornyok ezek, amelyeknek oldalába fülkét faragott az ember. A legtöbb kaptárkövel

A Bükkalja jól faragható vulkáni kőzeteibe különféle helyiségeket vájtak az itt élők

A Nyerges-tető névadó sziklája egy nagy kaptárkő része, amelynek oldalában több fülkét is láthatunk

a Bükkalján találkozhatunk, és ezek közül is a leghíresebbek Szomolya mellett találhatók. Bükkaljai utazásunk során természetesen mi sem hagyhattuk ki ezt az emblemikus helyszínt, de előtte egy kevésbé ismert előfordulási helyet is bejártunk. Az Eger mellett található Nyerges- és Mész-hegyre Baráz Csaba, a Kaptárkő Természetvédelmi és Kulturális Egyesület alapító tagja, a téma egyik legelismerettebb kutatója is elkísért bennünket.

Ahogy elhagyjuk Egert, nem tudom levenni a szemem a Nagy-Egedről, Eger hegyéről, amely vörösbe öltözött szőlőültetvényeivel fenségesen magasodik felettünk. Mi most azonban nem oda, hanem épp szembe, a Nyerges-tetőre tartunk. A hegy szoknyáján itt is, ameddig a szem ellát, szőlők vannak mindenfelé, a dombtetőket azonban már erdők borítják. A terület ma helyi védettség alatt áll, itt alakították ki az 1,5 kilométer hosszú Nyerges-tetői tanösvényt, ahol a bükkaljai kőkultúra megannyi emlékével találkozhatunk.

A Nyerges-hegy nyugati oldalának névadó kaptárkövéhez tartva egy sziklába vájt kőkunyhót mutat Csaba, amelyből közel hetven van

a két hegyen. Ezeket a barlangszerű kis helyiségeket bújóknak nevezik, és többségük a szőlőműveléshez kötődik. Leginkább szerszámokat tartottak bennük, vagy csak behúzódtak ide délidőben, amikor a szőlőben dolgoztak. Igen ám, de itt mi most egy erdőben vagyunk, akkor mit keres itt egy bújó? Csaba pedig mesélni kezd egy ma már nem létező kis településről, a középkori Szőlőskapusztáról, amelynek hajdani szőlőhegyei voltak a Nyerges- és a Mész-hegy.

„A kis falu a törökdúlás során elpusztult, de a szőlők és a gyümölcsösök még századokon át megmaradtak. Aztán 1949-ben, az államosítást követően elvették a tulajdonosoktól a kertjeiket, és tartalékföldnek nyilvánították azokat. A környékről azonban az öregek még az 1960–70-es években is kijártak ide művelgetni a kerteket. Igaz, hogy jogi szempontból már nem az övék volt, de a tradíció okán még idős korukban is gondozták a hajdani szőlőkertjeiket.”

ÁLDOZATI SZERTARTÁS A HEGYTETŐN

A Nyerges-hegy nyugati felén található sziklatomb a hegy névadó kaptárköve, oldalában több fülkét is láthatunk, a végében pedig egy kőtorony áll, amelynek teteje nyereg alakúra

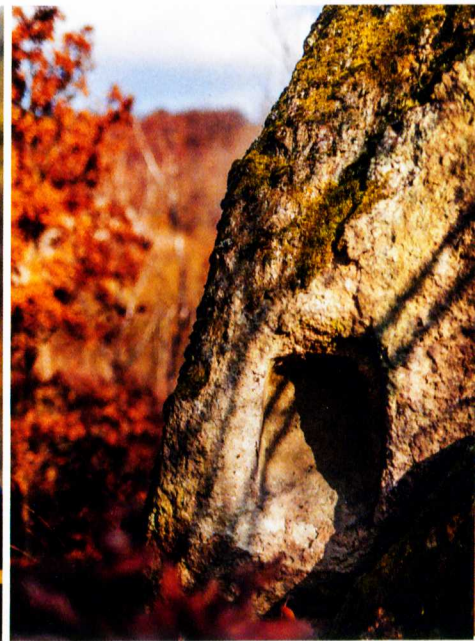
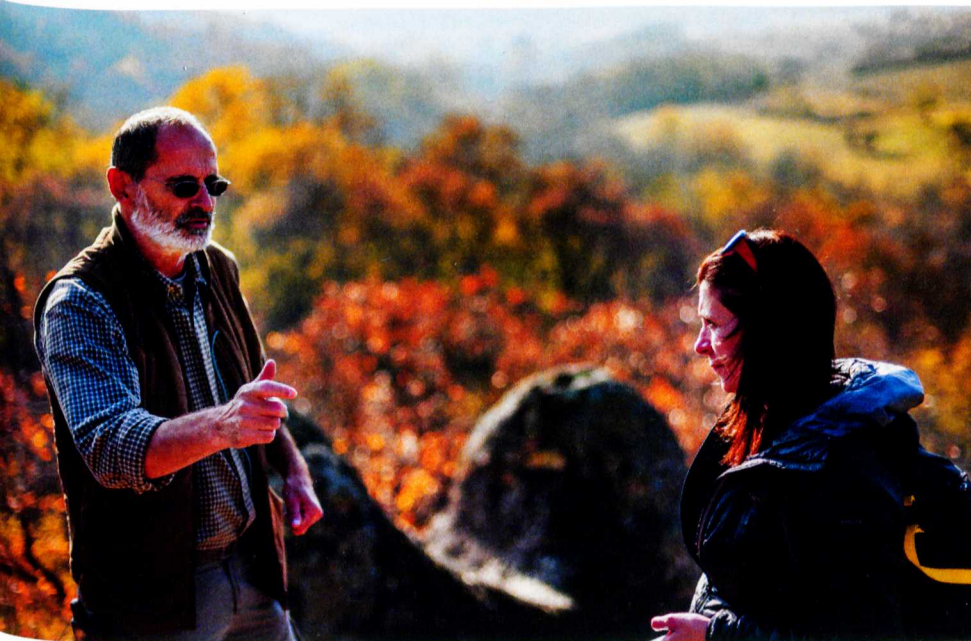

Az Eger közelében található hajdani szőlőhegyeken – a Nyerges- és a Mész-hegyen – közel 70 kőkunyhó, más néven bújó van

van kiképezve. A szikla lapos tetejéről gyönyörű kilátás nyílik a környező szőlőültetvényekre és a Nagy-Egedre. A plató felszínén tal alakú mélyedések vannak, hasonlóak ahhoz, mint amelyet a siroki Törökasztalon is látni. A mélyedésből kis elvezetőcsatorna indul. Talán áldozati szertartások színtere volt ez a hely? A kis csatornában a feláldozott állat vére folyt le? És miért faraghatták nyereg alakúra a sziklát? Megannyi kérdés, de biztos válaszok helyett egyelőre csak feltételezések vannak.

Baráz Csaba már évtizedek óta kutatja a bükkaljai kaptárköveket, amelyek még ma is sok-sok titkot rejtenek

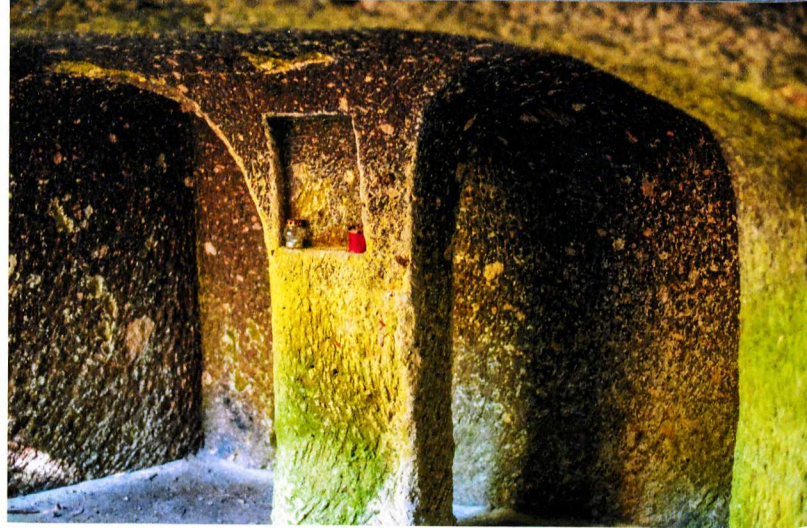
Csaba kíváncsiságát már főiskolásként felkeltették ezek a rejtélyes sziklák, és azóta sem eresztik. „Amikor rábukkantam ezekre a képződményekre, akkor még természetföldrajzos

szemmel néztem rájuk, aztán a 80-as évek közepén megismerkedtem Mihály Péterrel, aki a 60-as évektől kezdve kutatta a kaptárköveket, illetve elvégezte azok topográfiai felmérését. Attól kezdve a fülkék eredete, azok kultúrtörténeti vonatkozásai is elkezdtek izgatni, s rájöttem, hogy nem igazán tudunk biztosat róluk. Péterrel aztán barátok lettünk, és 1997-ben írtunk közösen egy tanulmányt a kaptárkövek eredetéről. Viccesen azt mondtuk, ő a méhész, én meg a sámán, mert ő a sziklaméhészet felől közelítette meg a kaptárköveket, én meg mindig is szakrális rendeltetésűnek gondoltam azokat.”

KIK? MIKOR? MIÉRT?

„A kaptárkövekkel kapcsolatban csak »termékeny rejtélyek« vannak” – mondja Csaba, ugyanis a fenti kérdések egyikére sem lehet biztos választ adni. A kaptárkövek eredetével kapcsolatban az egyik legkorábbi elképzelés

Ebben a bújóban nemcsak a szőlőműveléshez szükséges eszközöket tartották, de lehet, hogy kápolnaként is használták azt

az volt, hogy ezek a fülkék az erdei méhészkedés emlékei. A legtöbb cáfolat is ezzel a teóriával kapcsolatban született meg. A kutatók többsége szerint a fülkék zöme túl sekély egy méhcsalád számára, másrészt, bár középkori forrásokban sok feljegyzés van a méhészettel kapcsolatban, sziklaméhészetről sehol nem lehet olvasni.

Egy másik elmélet szerint a fülkék síremlékek vagy urnatemetkezési helyek lehettek, egy harmadik elmélet szerint pedig a kaptárkövek kultikus helyek voltak, és a fülkékben áldozati tárgyakat, ajándékokat vagy bálványokat helyeztek el. Ez utóbbit támaszthatja alá a Szent László király törvénykönyvében olvasható egyik passzus is, amely megtiltja a pogány áldozati szertartásokat.

Szintén nehéz kérdés, hogy mikor keletkeztek a fülkék. Bizonyos fogódzót adhatnak a közelben talált régészeti leletek, de ezek csupán arról árulkodhatnak, hogy az adott korban használták-e a fülkéket, egyáltalán nem biztos, hogy akkor is készítették azokat. A kor meghatározásában segíthet a különböző korú fülkék egymáshoz viszonyított állapotának, illetve a riolittufa kérgesedésének a vizsgálata. A Nyerges-hegy nyugati oldalában végzett kutatások során arra jutottak, hogy az itteni fülkéhez kötődő rítus szűk egy évezreden át tarthatott, és a fülkék három fő időszakban készültek: a legrégebbiek az i. sz. 5-6. században (hunok, szarmaták kora), a legépebbek pedig

KAPTÁRKÖVEK, FÜLKÉS SZIKLÁK, VAKABLAKOS KÖVEK

A kaptárkövek fülkéinek átlagos magassága 60, szélessége 30, mélysége 25-30 centiméter. A fülkék többségének peremén egy keret fut körbe, amelyen sok esetben még lyukak is kivehetők. Ezek arra utalnak, hogy a fülkéket egy fedlappal lefedhették.

A fülkés sziklákat Szomolyán kaptárköveknek, Eger környékén vakablakos köveknek, máshol köpüs köveknek nevezték, de némelyik sziklának saját neve is volt, mint az Ördögtorony, a Király széke vagy a Kősárkány.

Magyarországon eddig 56 előfordulási hely 105 sziklaalakzatán 567 fülkét mértek fel. Ezek közül a Bükkalján 41 lelőhelyen 82 kaptárkő és 479 fülke van. A többi előfordulási hely elszórta az országban, leginkább a Pilisben és a Budai-hegységben, főleg a Tétényi-fennsík peremén, például Érd és Diósd közigazgatási területén.

2014-ben a kaptárköveket védett természeti emlékké, 2016-ban pedig a bükkaljai kőkultúra egyéb emlékeivel együtt hungarikummá nyilvánították.

az i. sz. 10. és a 16. század között. A legrégebbi bükkaljai kaptárkövek viszont ennél idősebbek lehetnek, a feltételezések szerint az is meglehet, hogy ezeket a vaskor elején, az i. e. 8. században faragták.

És hogy kikhez köthetők a kaptárkövek? Egyelőre erre sincsenek biztos válaszok. A kelták, szkíták, avarok, hunok neve is felmerült, de van olyan elképzelés is, amely szerint a kaptárkövek a Balkánról érkező, trák népcsoporthoz, az agriánokhoz köthetők, akik talán az i. e. 5. század környékén érkeztek ide. Az elméletet főleg a bulgáriai Rodope hegységben található hasonló fülkék támasztják alá, amelyeket trák népek urnatemetkezésre használtak az i. e. első évezredben.

LE A VÖLGYBE, FEL A HEGYRE

A Nyerges-tetőről a tanösvény az árnyas Mész-völgybe visz, ahol több turistajelzés is található, a sárga és a piros sáv mellett a Mária-út és „A törökök nyomában” elnevezésű tematikus túraútvonal is itt vezet.

A Nyerges-tetőről a Mész-völgybe tartó, keskeny ösvény sajnos nincs a legjobb állapotban, ahogy ez az erdőre is igaz. Jobbára fiatal akácokban vezet az út, sok helyen bálványfák is vannak, a lágyszárúak között pedig az idegenhonos kanadai aranyvessző uralkodik.

A Nyerges-tető északkeleti oldalában Csaba egy különleges, sziklába vájt kőkunyhót mutat nekünk, amely sokkal idősebb a környék

A Bükkalján eddig 41 lelőhelyen 82 kaptárkővet és ezeken 479 fülkét mértek fel, de még napjainkban is találnak újakat

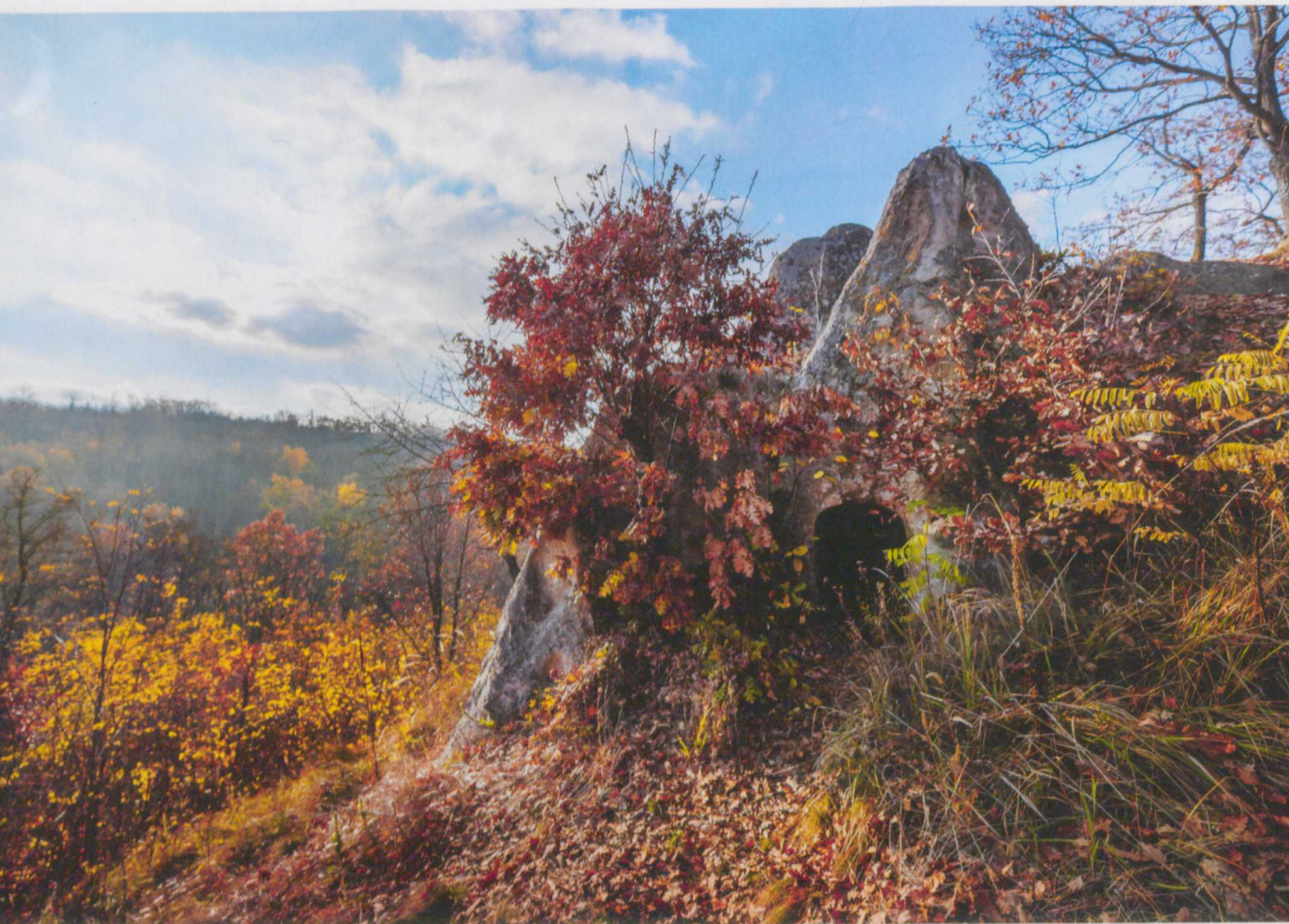
többi bújójánál, valamint nem a szőlőműveléshez kötődik. Ahogy bekukucsálok, bent két kőkeretbe foglalt fekhelyet látok, a sziklafalban pedig több fülkét. „Ezek a trapéz alakú fülkék az etruszk nekropoliszokat idézik, de a máltai ókeresztény katakombák is hasonlóak. A két mélyedésben talán kőszarkofágok lehetettek, a fülkébe urnákat helyezhettek. Nem elképzelhetetlen, hogy ez egy több ezer éves temetkezési hely.”

És itt még mindig nincs vége a látnivalóknak, a közelben több más funkciójú és korú kőemléket is találni. Van itt egy foglalt víznyerő hely, egy sziklatorony fülkével és egy másik bújó, amely talán pálinkafőzde volt a 20. század első felében. A kis helyiségben beazonosítható

Ebben a kőkunyhóban a tűzrakó hely is megvan még, a falban látható, kanyargó mélyedés pedig a füstöt vezette ki

az üst helye, és látszik a sziklába vájt kis csatorna is, ahol a gőzt vezették ki. Bent vannak alacsony kőpadok is, amelyeken jókat lehetett beszélgetni a gyümölcspárlat elkészültéig. Akárcsak a mai falusi főzdekben. Hát igen, van, ami nem változik.

ERDŐKÖN ÁT, EGY ÉVSZÁZADOS ÚTON

Az idő közben nagyon elment, a nap is lefelé indult már, így mi is visszamentünk az autóhoz, mert még volt pár célpont, amelyeket szeretünk volna útba ejteni ezen a napon. Visszafelé Csabát arról faggattam, hogy miként lehet ma újat megtudni a kaptárkövekről. „Írott források nem nagyon vannak, a néprajzi vonatkozásokat már összegyűjtötték, ami új eredményt hozhat, azok a régészeti feltárások, a másik vonal pedig az analógiáké, a hasonló fülkés sziklák kutatása Eurázsiaiában.”

Csaba sok ilyen helyszínt felkeresett már. Elsődleges célpontja a Rodope hegység Bulgáriában, valamint a Földközi-tenger medencéje: az Appennini-félsziget, Szicília, Szardínia, Málta,

de járt már kutatóúton Kis-Ázsiában, például az Araráton, illetve természetesen a Balkán-félszigeten, Macedóniában, Albániában. Egyébként sokszor ezek az utak a családi nyaralásokhoz kötődnek. „A családom már megszokta ezt, a feleségem hasonló érdeklődésű, mint én, de például nyáron, amikor a horvát tengerparton vagyunk, és mindenki a strandra megy, de a fiaimnak még fel kell jönni a kedvemért a nagy melegben az illír hegyi várakat megnézni, akkor azért annyira nem örülnek.”

A Bükkalján a szőlő- és bortermelés mellett a legeltető állattartás is fontos tájhasználati mód volt. Az emberek az állataik számára is vájtak különböző helyiségeket a sziklákba, például hodályt a birkáknak és istállót a lovak,

Az Eger és Szomolya között található Király-kútnál a hegyoldalba vájt istállót ma is használják szürke marhák téli szállásaként

szarvasmarhák részére. Találni még néhány helyet, ahol ezek most is használatban vannak. Szomolya közelében, de még Eger határában, a Király-kútnál van egy hegyoldalba vájt, mintegy 40 méter hosszú istálló, amelyet mi is megnéztünk. Itt egy ridegen tartott szürkemarha-gulya telet át, amely nyaranta Cserépfalu fás legelőjén, a Hideg-kút laposán és a Cinegésben legel.

Napnyugta környékén jártunk már, amikor elindultunk Szomolya felé, utunk egy középkori eredetű közlekedési útvonalon vitt, az Egerből Szomolyára vezető „Via ad Szomolya” történelmi úton, ahol a piros turistajelzés is halad. Hogy több évszázadon át itt döcögtek a szekerek, arról az is tanúskodik, hogy egyes szakaszokon a sziklába több méter mélyen bevágódott riolit-mélyút alakult ki. Mielőtt elérnénk Szomolyát, még egy gyönyörű, dácittufából faragott kőkeresztet is megcsodálunk az erdőben, amelyet a híres szomolyai kőfaragó Szalóki család egyik tagja készített a 20. század elején.

ESTE SZOMOLYA KAPTÁRKÖVEINÉL

Szomolya határában, a Kaptár-völgy fölött, a Vén-hegy oldalában lévő hatalmas sziklakúpokkal, ormokkal szabdalt riolittufa-vonulaton 8 kaptárkövben összesen 117 fülke

látható. A területet évente ezrek látogatják, Szomolya kaptárköveinek pedig saját himnuszuk is van már. A fontos turisztikai bemutatóhelyen 2018-ban jelentős fejlesztés történt, amelynek eredményeként a kaptárköveket azóta fém járóplatformokon és lépcsőkön lehet bejárni. Nem vitás, az építmény megváltoztatta a hely hangulatát, viszont sokat segített azon, hogy biztonságosabban be lehessen járni a sziklákat, továbbá azon is, hogy mérséklődjön azok pusztulása, amelyhez a látogatók taposása (november közepéig idén már 36 000 főt mért a számláló) is jelentősen hozzájárult.

Mire Szomolya kaptárköveinek koronájához, a Király székének nevezett sziklakúphoz értünk, már leszállt az este, vele együtt pedig a köd is, amely még misztikusabb hangulatúvá tette a helyet. Azt hiszem, nem is lepődtem volna meg nagyon, ha egyszer csak előlép az erdőből egy táltos, és levezényel előttünk egy szertartást.

A Király székét akár a kaptárkövek „arcának” is nevezhetjük, hisz ezt a sziklát ismerik a legtöbben, illetve sok kiadványban is viszontláthatjuk, ami nem csoda, mert a formája nagyon különleges, és az oldalába közel ötven fülkét faragtak. Szinte hihetetlen, hogy pár méterrel arrébb 1958–59-ben kőbányát nyitottak – akkor, amikor már tudtak a kaptárkövek létezéséről. Miután ennek híre ment, sokan felszólaltak a kaptárkövek megmentése érdekében, sürgetve azok védetté nyilvánítását. A helyzet 1960-ra rendeződött, bár a bánya által elpusztított kaptárköveket már nem lehetett visszahozni, a megmaradt sziklavonulatot természetvédelmi területté nyilvánították, aminek köszönhetően azt ma is megcsodálhatjuk még.

Ha valaki a Bükkalja különleges köemeleit szeretné megismerni, több lehetősége is van. A legismertebb kaptárköveket könnyen megközelíthetjük, de a kevésbé ismert látnivalók felkereséséhez is találunk iránymutató segítséget. A Bükki Nemzeti Park Igazgatóság

oldala mellett a közel 20 éve alakult Kaptárkő Természetvédelmi és Kulturális Egyesület honlapját érdemes nézegetni. Az egyesület több, a bükkaljai kőkultúrával foglalkozó tanösvényt alakított ki, szerveznek vezetett túrákat, tartanak ismeretterjesztő előadásokat, vannak instant teljesítménytúráik, és az oldalon nagyon sok érdekes információt, kiadványt találhatunk a kaptárkövekről és a bükkaljai kőkultúra egyéb emlékeiről. 2016-ban indították el a „Bükkaljai Kő-út” jelvényt-szerző túramozgalmat, amely 16 település legszebb emlékeit fűzi fel. Akármelyik túrát

is választjuk, önállóan vagy szakvezetéssel indulunk útnak, vagy csak egy-egy helyszínt látogatunk meg, a Bükkalján csupa érdekes látnivaló vár ránk, amelyekért mindenképpen érdemes útra kelni. ■

Ajánlott oldalak: www.bnpi.hu és www.kaptarko.hu

Források: Baráz Csaba: *Kaptárkövek földje* (BNPI), *A kaptárkövek és a bükkaljai kőkultúra* (Táj-Tér-Kép sorozat, BNPI), *Szakrális kőemlékeink – Kaptárkövek Magyarországon* (Téka füzetek)

A Szomolya határában található kaptárkő-csoport legismertebb és legszebb kaptárköve a Király széke